

Ю.Є. Демідова

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ЯКОСТІ ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ

Актуальність питання соціальної та екологічної безпеки життя і діяльності полягає у створенні складової системи у контексті навчання культурі промислової безпеки та психології професійної діяльності. Це полягає в тому, щоб засвоєні знання студент міг не тільки відтворити, але й застосувати їх у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: соціальна та екологічна безпека життєдіяльності; виробнича безпека; екологічна культура.

У ХХІ столітті більшість країн світу, у тому числі й Україна, увійшли з комплексом глобальних, регіональних і національних проблем, серед яких найбільш загрозливими вважаються глобальне порушення безпеки навколишнього середовища та порушення соціальної безпеки людини.

Процес розвитку людства відбувався лінійно. Господарство розвивалось поступово, але вплив господарської діяльності не перевищував відновлювальні можливості природного середовища. Коли відбулася соціально-технічна революція, рівень антропогенного впливу почав перевищувати відновлювальну можливість і зміни довкілля стали фактично незворотними.

Зміни почали супроводжуватись чередою природних та техногенних катастроф, найбільшою з яких був Чорнобиль. Людство перейшло на такий рівень існування, коли причинами природних катастроф здебільшого стає техногенний вплив. Перехід до постіндустріального суспільства в соціальній сфері супроводжується штучністю середовища існування, глобалізацією економічних та особистих зв'язків. Екологічна небезпека впливає на різні аспекти людського розвитку.

Протягом усієї історії існування людства воно завжди прагнуло дбати про свою безпеку. Однак нині, в умовах загострення екологічної ситуації, соціальних та воєнних протиріч, суттєвих змін в техногенній сфері, що посилюють імовірність виникнення глобальної небезпеки (АЕС, космічні технології тощо), питання стоїть прямо і однозначно: чи буде людина надалі жити на планеті чи ні. Концепції безпечного стійкого розвитку світового співтовариства була присвячена конференція ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), на якій був прийнятий документ "Порядок денний ХХІ століття" та зроблено висновок про необхідність глобального партнерства держав для досягнення стабільного соціального, економічного та екологічного розвитку суспільства. Постійне зростання масштабів господарської діяльності людини поставили суспільство на край глобальної екологічної катастрофи. Ця ситуація стала наслідком дисбалансу співвідношень людини з природою.

Сучасне екологічне та соціальне становище не може розглядатися без минулого нашої країни, без історії природокористування, без обліку важливої для всіх нас моделі людина-виробництво-природа, а тому ми повинні дуже уважно розглянути, проаналізувати деякі принципи, які насамперед визначили цей кризовий стан.

© Ю.Є. Демідова, 2015

Починаючи з ХVІІІ століття, у межах території України спостерігались екстре-

мальні явища в природокористуванні: відбувалася виснажлива експлуатація земельних ресурсів, розорювалися степи, відкривалися нові родовища корисних копалин, закладалися потужні індустріальні об'єкти. На початок ХХ століття на Україну припадало 70% усього видобутку сировини Росії та лише 15% виробництва готових товарів [1]. Негативні зміни у природному середовищі в умовах стрімкого економічного розвитку України викликали певну стурбованість серед науковців і громадськості, активізували природоохоронну діяльність.

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними основами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких переваги надавалися розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш небезпечних галузей промисловості. Норми права носили декларативний характер і не стримували занепад екологічного стану України, зараз, з прийняттям низки суттєвих законодавчих актів, все рівно, ще рано казати про належне правове регулювання, відсутній також механізм реалізації права на безпечне довкілля. Природокористування без урахування вимог охорони навколишнього середовища та безпечної життєдіяльності людини можливо ще й зараз. Ці чинники, зокрема низький рівень екологічної свідомості суспільства, особливо молоді, призвели до значної деградації довкілля. Такі процеси тривали десятиріччями і призвели до різкого погіршення стану здоров'я людини, зменшення народжуваності та збільшення смертності, а це загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією народу України. Тому відношення до екологічних, соціальних проблем та проблем безпеки життєдіяльності людини повинно стати частиною свідомості кожного.

Винятковою особливістю екологічного стану України є те, що екологічно гострі локальні ситуації поглиблюються великими регіональними кризами. Чорнобильська катастрофа з її довготривалими медико-біологічними, економічними та соціальними наслідками спричинила в Україні ситуацію, яка наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи.

Згідно із законом України "Про основи національної безпеки" від 19 червня 2003 р., національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних інтересів та потенційних загроз національним інтересам [2]. З огляду на це, соціальна та екологічна безпека України є фундаментальним складником національної безпеки держави.

Екологічну та соціальну безпеку можна визначити як стан захищеності важливих інтересів та потреб людини, суспільства та людства в цілому. Щоб визначити вплив джерел техногенної безпеки на навколишнє середовище необхідно проводити екологічні експертизи, отримувати висновки та сертифікати якості, які свідчать про дотримання екологічних вимог.

В теперішній час механізми взаємодії людини та природи, людини та техніки, індивіда та суспільства, все частіше порушуються, що призводить до появи багатьох нових небезпек для нормальної життєдіяльності та праці. Суспільство зазнає значних втрат у вигляді людських жертв, збитків від аварій, катастроф та ін. Таким чином, забезпечення екологічної, техногенної та соціальної безпеки стає однією із головних проблем будь-якої держави. На етапі переходу до постіндустріального суспільства у вирішенні питань екологічної безпеки все важливішим стає роль екологічного та соціального виховання майбутніх фахівців.

Своє відображення проблеми екологічної освіти, сучасної екологічної та соці-

льної безпеки, безпеки життєдіяльності та життєтворчості знаходять у працях М.П. Драгоманова, В.П. Семиноженка, К.С. Лосєва та багатьох інших. Ці роботи є основою для рішення проблем цих напрямках.

Однією з причин кризової ситуації можна вважати відсутність належного екологічного виховання фахівців та велике зростання рівня травматизму у системах “людина-природа” та “людина-техніка”. В інженерній освіті вкрай недостатня увага приділяється аспектам розв’язання цих проблем, тобто формуванню та розвитку екологічно спрямованого мислення майбутніх фахівців у галузях екологічної та соціальної безпеки та безпеки життєдіяльності. Цьому сприяє неймовірна маленька кількість досліджень у галузях, а також фрагментарне вивчення дисциплін у навчальних закладах. Навчання орієнтовано більш на теоретичний курс, ніж практичний. У наслідок цього у багатьох студентів розвивається стійке неприйняття цих дисциплін. Ураховуючи роль таких визначних чинників, ця ситуація стає цілком закономірною [3].

На подолання цієї проблеми у Національному технічному університеті “Харківський політехнічний університет” розроблено концепцію формування національної гуманітарно-технічної еліти. Одним з основних її принципів є посилення рівня екологічної та соціальної підготовки майбутніх інженерів і прищеплення їм відповідальності за наслідки своєї діяльності.

Основною метою навчальних дисциплін екологічної та соціальної безпеки діяльності та безпеки життєдіяльності повинно бути впровадження екологічного мислення для вирішення наукових і практичних завдань у різних сферах професійної та життєвої діяльності. Дисципліни повинні розглядатись як галузь комплексних знань про існуючі закони, механізми взаємодії людини і природи, суспільства і навколишнього середовища, взаємозв’язок людини з природними системами, про спосіб безпечного життя як професійного, так і повсякденного, про вміння уникнути природних, соціальних, технологічних катастроф і конфліктних ситуацій та ризиків. Також метою навчальних дисциплін є здобуття учасниками навчально-виховного процесу знань із різноманітних проблем у сфері ресурсного і природного користування та охорони навколишнього середовища, зокрема формування у них навичок аналізу і визначення економічної, соціальної ефективності впровадження природоохоронних заходів та оцінки економічних природних збитків, що їх завдає різним галузям господарювання забруднення навколишнього та внутрішнього середовища [4].

Особлива увага повинна приділятися проблемам інтелектуального та інформаційного забруднення, а також причинам виникнення та ступеню небезпечності шкідливих чинників, що сприяють кризовій ситуації. Потрібно орієнтувати особистість на формування відповідного ступеня захисту від процесів та явищ, які викликають погіршення життєдіяльності, соціальної та екологічної безпеки.

Актуальність викладання цих навчальних дисциплін зумовлена змінами, що відбулися в 90-ті роки двадцятого сторіччя. Тобто появою великої кількості соціальних конфліктів у різних тачках земної кулі, екологічними і соціальними змінами, що відбуваються на території України, здатними загострити проблеми життєдіяльності людини. Під час вивчення дисциплін потрібно враховувати те, що на території України надзвичайні ситуації виникають у 5-8 разів частіше, ніж в інших промислово розвинутих країнах Європи та світу, унаслідок цього гине понад 1% населення, понад 3% населення зазнають різноманітних травм, 90 % населення перебуває в умовах постійних стресових ситуацій або різних видів політичного, соціального і психологічного ризику [3]. Майже третина аварій і нещасних випадків на виробництві пов’язана з незадовільним знанням людей про попередження, норми поведінки, дії у нестандартних ситуаціях. Більшість

населення України не володіє елементарними знаннями та вміннями, щодо протистояння несприятливим психологічним та стресовим ситуаціям.

Отже, навчальні дисципліни “Соціальна та екологічна безпека діяльності” та “Безпека життєдіяльності” покликані навчити майбутніх фахівців:

- визначати закономірності зв'язку життєдіяльності людини із навколишнім середовищем;
- встановлювати принципи захисту людини в умовах повсякденного життя, а також в нестандартних ситуаціях;
- володіти практичними вміннями та навичками щодо безпечного життя та діяльності;
- управляти процесами особистого життя та природокористування;
- формувати екологічну культуру виробництва, професійної діяльності та життя.

А головне, що за безпечне життя та незабруднене навколишнє середовище попереду всього відповідальна людина, як головна цінність суспільства. На відміну від екологічної катастрофи, при виникненні котрої людина є пасивним елементом незворотного природного процесу, екологічна криза розглядається як зворотний стан, в котрому людина є активною, діючою стороною. У зв'язку з цим, факт усвідомлення майбутніми фахівцями реальності небезпеки, яку несе науково-технічний розвиток, змушуватиме їх уважно ставитися до прийняття відповідальних рішень. Це повинно бути невід'ємним елементом світогляду майбутнього інженера.

Таким чином, все більш значним та необхідним чинником якості інженерної освіти стає потреба у формуванні знань з безпеки життєдіяльності та соціально-екологічної безпеки, як умови забезпечення стійкого та безпечного життя та праці. Одним із шляхів виконання цього завдання є організація системи загального комплексного та неперервного навчання у цих галузях.

Список літератури: 1. *Юрченко Л. І.* Екологія: навч. посібник / Л. І. Юрченко. – К. : Професіонал, 2009. – 304 с. 2. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. N 964-IV. 3. *Павленко Т.С.* Педагогические аспекты подготовки специалистов в сфере производственной безопасности / Т.С. Павленко // Проблемы инженерно-педагогической освіти: Зб.наук.праць. – Харків: УПА. – 2005. – №11. – С.94–100. 4. *Демідова Ю.Є.* Організаційні аспекти розслідування небезпечних ситуацій на виробництві в системі управління та освіти : навч. посібник / Ю.Є. Демідова, Т.С. Павленко. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2015. – 278 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Jurchenko L. I.* Ekologija: navch. posibnik / L.I. Jurchenko. – K. : Profesional, 2009. – 304 s. 2. Zakon Ukraїni “Pro osnovi nacional'noї bezpeki Ukraїni” vid 19.06.2003 r. N 964-IV. 3. *Pavlenko T.S.* Pedagogicheskie aspekty podgotovki specialistov v sfere proizvodstvennoj bezopasnosti / T.S. Pavlenko // Problemi inzhenerno-pedagogichnoї osviti: Zb.nauk.prac'. – Harkiv: UPA. – 2005. – №11. – S. 94–100. 4. *Demidova Ju.Є.* Organizacijni aspekty rozsliduvannja nebezpečnih situacij na virobničtvi v sistemі upravlinnja ta osviti : navch. posibnik / Ju. Є. Demidova, T.S. Pavlenko – Harkiv: NTU “HPI”, 2015. – 278 s.

УДК 159.9:316

Ю.Е. Демидова

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЛІДЕРСТВА
ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ФАКТОР КАЧЕСТВА
В ОБРАЗОВАНИИ ИНЖЕНЕРА**

Актуальность вопроса социальной и экологической безопасности жизнедеятельности заключается в создании общей системы в контексте обучения культуре производственной безопасности и психологии профессиональной деятельности. Это заключается в том, чтобы усвоенные знания студент мог не только воспроизвести, но и применить их в будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: социальная и экологическая безопасность жизнедеятельности; производственная безопасность; экологическая культура.

UDC 159.9:316

Yu. Demidova

**PROBLEMS OF SOCIAL AND ENVIRONMENTAL ACTIVITY AND SAFETY AS A
FACTOR IN THE QUALITY OF ENGINEERING EDUCATION**

The urgency of the issue of social and environmental health and safety is to create a component of training in the context of safety culture and psychology of professional activity. It is learned that the knowledge of the students could not only play, but also to apply them in their future professional activities. The practical steps that will determine the improvement of methods of forming appropriate knowledge of security activities, the development of sustainable skills of safe work methods, the formation of a common safety culture at all levels of production of the algorithm are characterized in the article. It is important to show the connection of this area with the general direction of solving production problems: technical, social and economic. The authors note that such a problem becomes complex and must be realized not only in the study of the humanities and the social and psychological and pedagogical disciplines, but also in the process of training in the study of special subjects. It is shown that the main components of the system security knowledge generation activities are: professional and comprehensive safety training activities; possession of principles, methods and means of ensuring the safety and ability to find optimal solutions-based organizational, administrative and technical nature for each specific case, understanding the essence of the proposed solutions and their possible consequences. The authors note that formation of such a system of knowledge will determine the relation between the individual disciplines and subspecialties safety activities.

Key words: social and ecological safety of life; industrial safety; ecological culture, method of forming knowledge, security activities, culture, skills, future professionals, engineers, psychologists, teachers of high school, training.

Стаття надійшла до редакційної колегії 9.09.2015